

УДК 811.581

DOI: 10.35803/1694-5298.2021.2.223-127

ШАБДАНАЛИЕВ Н.А.

¹Кыргызстан эл аралык Университети, Бишкек, Кыргыз Республикасы
¹Международный университет Кыргызстана, Бишкек, Кыргызская Республика

SHABDANALIEV N.A.

¹International University of Kyrgyzstan, Bishkek, Kyrgyz Republic
shabdanaliev@mail.ru

У.ШЕКСПИРДИН "РИЧАРД III" ТРАГЕДИЯСЫНДАГЫ СЕМИОТИКАЛЫК БИРДИКТЕР ЖАНА АЛАРДЫН КОТОРМОДОГУ БЕРИЛИШИ

СЕМИОТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ И ИХ ПЕРЕВОД В ТРАГЕДИИ У. ШЕКСПИРА "РИЧАРД III"

SEMIOTIC UNITS AND THEIR TRANSLATION IN THE TRAGEDY OF W. SHAKESPEARE "RICHARD III"

Илимий макала дүйнөлүк классик жазуучу В Шекспирдин чыгармасы Ричард 3түн тилиндеги семиотикалык белгилердин берилиши, британия маданиятында дүйнө сүрөтү тилдик белгилер менен кандайча берилээри жөнүндө талдоо берилип, анын кыргыз маданиятынан айрымачылыктары белгиленет. Чыгарманын кыргыз тилиндеги котормосуна талдоо жасоо аркылуу биз англис тилиндеги семиотикалык белгилердин кандайча берилишин гана изилдебестен, эки башка маданияттагы элдин дүйнөгө болгон көз карашын, дүйнө сүрөтүнүн, менталитетинин жана жашоо шарттарынын өзгөчөлүктөрүн беребиз.

Өзөк сөздөр: метатил, семиотика, маалымат, маданият, белги, адабий семиотика, дүйнө сүрөтү, дүйнөнүн тилдик сүрөтү.

В научной статье анализируется репрезентация семиотических символов на языке писателя-классика мирового уровня В. Шекспира на языке Ричарда 3, как образ мира в британской культуре представлен языковой символикой и его отличия от кыргызской культуры. Анализируя кыргызский перевод произведения, мы не только изучаем, как передаются английские семиотические символы, но и представляем мировоззрение, менталитет и условия жизни людей из двух разных культур.

Ключевые слова: метаязык, семиотика, информация, культура, знак, литературная семиотика, картина мира, языковая картина мира.

The scientific article analyzes the representation of semiotic symbols in the language of the world- classic writer W. Shakespeare in the language of Richard 3, how the image of the world in British culture is represented by linguistic symbols and its differences from Kyrgyz culture. Analyzing the Kyrgyz translation of the work, we not only study how English semiotic symbols are transmitted, but also represent the worldview, mentality and living conditions of people from two different cultures.

Key words: metalanguage, semiotics, information, culture, sign, literary semiotics, picture of the world, linguistic picture of the world.

Семиотика илими байыркы мезгилден баштап адамдын жашоо турмушунда, айлана чөйрөбүздө келе жатканы менен атайын өзүнчө илим катары тастыкталып объективдүү баа берилбей келген. Ошого карабастан бул илимге кызыгуу менен караган

окумуштуулар да көп кезиккен. Семиотика илиминде тилдер, андагы белгилер жана коддор жөнүндө сөз болорун Фердинанд де Соссюр өзүнүн иликтөөсүндө айтып, аны «семиозис» деген термин аркылуу көрсөткөн.

Андан соң америкалык окумуштуулар Ч.С.Пирс жана Ч.В.Моррис андан ары өнүктүрүп, кийинчерээк атайын семиотикалык мектептер ачылып, аны илим катары алып чыккан окумуштуулар баарыбызга белгилүү.

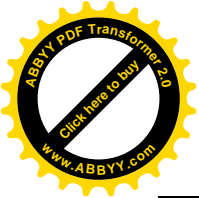
Семиотика жөнүндө немис философу Иоганн Ламберт семиотика түшүнүгүнө таянып, атайын трактат жазган. Ал эми Ю.Лотман, В. Тодоров адабий семиотикасын изилдеп, андагы өзгөчөлүктөрдү белгилеп кетет. «Семиология» термини грек тилинен келген "семейон" алынып, белги дегенди билдирет. Философ Джон Локк белгилерди түшүндүрүү үчүн илим же принциптердин жыйындысы катары семиотика жөнүндө көптөгөн ойлорду айтып кеткен [7].

Семиотиканы ар тараптан изилдөөгө биз жогоруда көрсөтүп кеткендей, андагы триада системасын - синтаксис, семантика жана прагматика 1938-жылы Ч. Пирс тарабынан формалдуу логиканын негизинде иштелип чыгып, семиотикалык белгилердин негизги функцияларын көрсөткөн. Бул терминдер алгач логикадагы маанилери Р.Карнап, А. Черча, У Куайна тарабынан изилденип, алардын логикалык касиеттери белгиленген. Ал эми 1970-жылдардан баштап семиотикалык белгилердин маанилери илимде кеңири изилденип, башка изилдөөчүлөр тарабынан да изилдөөгө алына баштаган. Ч. Пирс кийинчерээк белгилерди классификациялоонун башка жолун таап аларды: индекс, символ жана иконалар деп бөлгөн.

Ч Пирстин түшүнүгү боюнча: индекс – бул диаграммалар, графиктер кандайдыр бир кырдаалдык (ситуативдик белгилерге тиешелүү болуп, жеке адамдарга тиешелүү болгонун көрсөтөт). Индекстер болсо өзүнүн референттерин жөнөкөй гана көрсөтө алат, бирок ошол айтып жаткан субъекти сүрөттөө дегендикке жатпайт; Мисалы, дарактардын бүчүрлөрүнүн пайда болушу – жаздын келе жаткандыгы жөнүндө кабар берет. Ар бир улуттун жалпы универсалдуу семиотикалык болгондугуна карабастан, өзүлөрүнө тиешелүү да образдары, түшүнүктөрү бар. Кыргыз менталитетинде «жылкыучкач» чымчыгынын келиши – жаздын келгенин билдирет, б.а кандайдыр бир кубулуштун симптому катары берилет. Ал эми символду ала турган болсок, бул индекстен айрымаланып, адамдардын чакан жана чоң топторуна, улуттарына, мамлекетине, кээде жалпы адамзатка тиешелүү белгилер болуп саналат да аларга: мамлекеттик символдор, желектер, гимндер герб ж.б. кирет; Иконалык белгилер - мында кайсыл бир нерсенин образын элестететип берүүчү белги; Ч. Пирс жалпы белгилерди үч топко бөлөт, алардын бири биз белгилеп кеткендей - белги сөлөкөтү (Icon) болуп саналат. Икон белги катары иш-аракетти көрсөтпөйт, бирок чындыкты жана чындыкка тиешелүү болгон бир нерсенин сөлөкөтүн көрсөтөт. Икона катары эсептелген нерсе анын көрсөтүүчү нерсеге окшош болуп саналат жана анын белгиси катары пайдаланылган болсо, анда ал сапат, бар адам, же мыйзам, белгиси болот. Мисалы, чиркөөдөгү иконалык белгилерди айтсак болот, аларга өзгөртүүлөр киргизилгендигин айтышат.

Адабий семиотикада сөздөрдүн, сөз айкаштарынын белги катары колдонулуш үчүн айрым бир мыйзам ченемдүү тилдик кубулуштар ишке ашуусу шарт. Ц.Тодоров, Ю. Лотман сыяктуу окумуштуулар адабий семиотиканы изилдешип, корком чыгарманын мазмуну айрым бир коддор менен жашыруун түрдө берилген фактыларды көрсөтө алат жана андагы баяндамаларды башкача берүүгө мүмкүн эмес. Көркөм чыгармадагы тилдик каражаттар, же семиотикалык белгилер анын элементи катары символикалык – метафорикалык деңгээлде берилет. Дагы бир көңүл бура турган кубулуш -бул семиотикалык белгилердин коннотативдик деңгээлде бөлүү менен улуттук өзгөчөлүктөрдү көрсөтө алат. В. Шекспирдин Ричард 3 трагедиясында сөздөрдүн семиотикалык белги катары кандайча колдоноорун анализдеп, ага баа берүүдө төмөнкү мисалдарды алдык.

Мисалы, Глостер (Ричард) өзү жалгыз калган убакта, өзүнчө күбүрөнүп жаткан кезиндеги саптарда:

Англис тилинде	Кыргыз тилинде
<p>GLOUCESTER. But I, that am not shaped for sportive tricks, Nor made to court an amorous looking-glass; I, that am rudely stamped, and want love's majesty To strut before a wanton ambling nymph; I, that am curtailed of this fair proportion, Cheated of feature by dissembling nature, [2]</p>	<p>Глостер. Жалгыз гана менде жок, шапар тээп, күзгүгө каранып. сүйүүнүн кучагына тартылуу. Иреңим суук, кайдан мага буюрсун, Кол жетпеген махабаттын лебизи. (Кыял мүнөзүмдү көргөзө албай жеңил-желпи нимфаларга) Жаралгандан, келбейт, бойдун баарынан, Мен, кургур жалак калыптырмын негизи[8]</p>

Бул жерде **nymph**, **нимфа**, - деп грек мифологиясында: жаратылыштын ар кандай күчтөрүн персонификациялаган экинчи даражадагы аял түрүндөгү кудайы. "деңиз нимфасы" деген маанисинде, бирок кыргыз маданиятында мындай түшүнүк жок, ошондуктан котормочуга «лебизи» деген менен берүүгө туура келген, себеби **лебиз** деп казак (сөздүгүндө) тилинде –дем, каалоо, ишара кылуу, бир нерсенин четин баптоо [13] деген мааниде берилгендиктен котормочу дал ушул сөздү колдонгон.

Тексттеги ар бир сөз, буюм жана кубулуш белгилик структурага ээ боло алат, болгону изилдөөчү ошол белгининин маңызын түшүнүп жана аны схемага салууга жана ал семиотикалык белгилердин касиеттерин талдоого жөндөмдүү болуш керек [9].

Англис тилинде	Кыргыз тилинде
<p>ANNE. What, do you tremble? Are you all afraid? Alas, I blame you not, for you are mortal, And mortal eyes cannot endure the devil. Avaunt, thou dreadful minister of hell! Thou hadst but power over his mortal body, His soul thou canst not have; therefore, begone.[2]</p>	<p><i>Леди Анна</i> Эмне? Калчылдап калдыңарбы? Коркосуңарбы? Кантейин, адамсыңар да атаганат! Азезилдин алдында, адам да жалтайлап калат. Жогол, биздин жаныбыздан тозоктун оту! Сен тирүүсүндө тепсеп жүрүп береги адамды, Эми өлгөнүңдө да тепсегиң барбы? Жогол![8]</p>

Жогол биздин жаныбыздан **тозоктун оту!** - **minister of hell!**- - түрү суук, байкуш, шумшук, уятсыз, бети жок, деген сөздөр жана сөз айкаштары «тозоктун оту» деген метафораны толуктап турушу керек болчу, бирок котормочу жалпыланган «тозоктун оту» деген диний маанини берген сөз айкашы менен которгону да туура. Жана **dreadfull** - түрү суук, байкуш, шумшук, уятсыз, бети жок, акмак, каапыр, ж.б. ушул сыяктуу адамдын түз-түлпөтүн сүрөтөө жолун берген сөз – котормодо жалтайлап деген сөз менен рифмага байланыштуу алмаштырылган.

Анна күйөөсү өлгөндөн кийин Ричардга абдан ачуусу, жини келип, аны төмөнкү сөздөр менен урушат. Аларга «minister of hell!» - азезил – жан алгыч, тозоктун шайтаны», «тозоктун оту» деген метафораларды колдонот. Ошол доорго гана эмес, Шекспирдин өзүнө тиешелүү болгон архаикалык сөздөрдү пайдаланган, аларга: «Avaunt», «thou» «canst», «Thou hadst» деген сөздөр жана сөз айкаштары кирет. Англис тилиндеги «dreadful minister of hell»- сөз айкашындагы эпитет «dreadful» түшүп калгандыктан ошол сөз айкашында берилүүчү «түрү суук, байкуш, шумшук, уятсыз, бети жок» деген кошумча боектору котормодо

айтылбай жана ошол сөздүн өзү которулбай калган. Бул Ричарддын образын ачып берүүдө окурманга өтө так маалымат бермек. Мындан улам биз адамды курчап турган айлана чөйрөнүн баары белгиден турарын билдик, б.а. белги бул кайсыл бир маанини, кубулушту, буюмду, касиетти, процессти алмаштырып, ага кошумча маани берип, ага башкача оң-түс, боек берип турган сөздөр белги боло алат.

Жогорудагы тексттен биз «dreadful minister of hell» деген сөз айкашынын «жалтайлап», «азезил», «тозоктун оту» деген эквивалентке ээ болоорун билип, алардын белгилик милдетин аткараарына күбө болуп жатабыз. Жогоруда айтылып, жазылып жаткан сөздөрдүн өзүлөрүнүн түз маанисинде эмес, кыйыр мааниде конкреттүү бир гана адамга тиешелүү болуп жатканын чыгармадагы кырдаал аркылуу гана түшүнө алабыз. Белгинин функциясын жогоруда көрсөтүлгөн сөздөр жана сөз айкаштары аткарып жатат. Андан сырткары белги болуш үчүн Чарл Моррестин үч талабына туура келиш керек: 1) дисембодимент- сөз , сөз айкаштары **белги** катары коннотативдик деңгээлде берилет; 2) сингуларити – белгилүү бир гана кырдаалга тиешелүү, б.а Ричард 3 трагедиясындагы каарманга гана тиешелүү; 3) арбитраждуулук – мындай сөздөрдүн белги катары маанисин ким ойлоп чыкты? Албетте ошол мезгилдеги коомдун мүчөлөрү, жазуучулар, адамдар ойлоп чыгышы мүмкүн, тактап айтканда жазуучунун өзү, Шекспир - коомдун мүчөсү катары жогоруда көрсөтүлгөн сөздөрдүн семиотикалык маанисин берет. Автордун көркөм чыгармадагы белгилерди берүүнүн жана аларды кырдаалга карата түшүнүүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Жогорудагы көрсөтүлгөн сөздөр жана сөз айкаштары конкреттүү адабий текстте, анын бир бөлүгү болуу менен, текстте кайсыл бир маани- маанызын көрсөтүү менен гана белги болууга шарт түзүлөт жана белгилүү бир маалымат системасынын булагы болуп калат.

Адабияттардын тизмеси

1. Shakespeare W. /The complete works of Shakespeare in six volumes//, vol. V.-Oxford : At the clarendon press,1904.
2. Shakespeare W./ Histories volume 1, //David Campbell Publisher Ltd., /1994 y. / p.375, p.379, p.381, p.385, p387, p388, p389, p470, p509, p512.
3. Бразговская Е. Е. Семиотика. Языки и коды культуры 2-е издание, исправленное и дополненное [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.psu.ru/files/docs/personalnye-stranitsy_prepodavatelej/brazgovskaya/semiotika_uchebnik.pdf
4. Бухтояров С.И. Некоторые аспекты переводов пьес Шекспира с семиотической точки зрения // Электронный журнал «Language and Literature», Вып. № 21. [Электронный ресурс] Режим доступа: - <http://www.utmn.ru/frgf/No21/iournal.htm>.
5. Вильям Шекспир. Король Ричард III (пер.М.Донской) [Электронный ресурс] Режим доступа: http://lib.ru/SHAKESPEARE/shks_richardIII_2.txt_with-big-pictures.html
6. Джон Деле Основы семиотики [Текст] / Перевод на русс. – Львов: Арсенал, 2000. - 232 с.
7. Заиченко Г. А. Джон Локк [Текст] / 2-е изд., дораб. // Г.А.Заиченко. - М. : Мысль, 1988. - 207 с.
8. Иманкулов Ж. Ричард III” В. Шекспир трагедиясы [Текст] / Ж.Иманкулов. – Фрунзе: Кыргызстан, 1982 ж.
9. Караева З.К. Перевод и семиотика [Текст] / З.К.Караева. – Б.: 2006.
10. Кирющенко В.В. Язык и знак в прагматизме [Текст] / В.В.Кирющенко. - СПб.: Издательство ЕУСПб, 2008. — 200 с.
11. Кузичева З. А. Учение о знаках Г. И. Ламберта [Текст] / З.А.Кузичева // Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке: Материалы VII Общероссийской научной конференции. 20-22 июня 2002 . - СПб.: 2002. - С. 332-334.

12. Липгарт А.А. Методы лингвопоэтического исследования [Текст] Автореф. Дис. д-ра наук... / А.А.Липгарт. - М.:1997.
13. Сауранбаев Н. Т. Русско-казахский словарь/Орысша-қазақша сөздік [Текст] /Н.Т.Сауранбаев, Г.Г.Мусабаев. – Алма-Ата,Издательство- Главная редакция Казахской Советской энциклопедии, 1978 .
14. Фердинанд де Соссюр. Курс общей лингвистики [Текст] / Пер. с французского А. М. Сухотина, под редакцией и с примечаниями Р. И. Шор. - М.: Едиториал УРСС, 2004. - 256 с. (Лингвистическое наследие XX века)
15. Тодоров Ц. Теории символа [Текст] / Ц.Тодоров. — М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. — 408 с перевод с французского Б. Нарумова. (Tzvetan Todorov Théorie du symbole, Seuil 1977)